

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 373.5:331.548

В. Н. Галюта

КОМПЕТЕНЦІЯ ТА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Профорієнтація як спосіб підготовки людини до входження в соціум, цілісне буття культури, призначена демонструвати накопичений у культурі досвід самореалізації, передавати його від покоління до покоління, зазнає значних випробувань за часів, коли суспільство переживає добу бурхливих змін, коли традиційні механізми соціалізації й акультурації людини змінюються на очах одного покоління. Реформування системи профорієнтації, приведення її у відповідність до вимог сьогоденного світу, що глобалізується, постає, таким чином, не просто нагальним завданням поміж іншими аспектами життєдіяльності молодшої людини та суспільства, але глобальною проблемою людства в цілому.

Проведений нами аналіз літератури засвідчує, що у вітчизняній педагогіці дослідження в цій галузі тільки розгортаються. Проблематика професійної орієнтації представлена в працях Н. А. Грішанової, С. Я. Батишева, Ю. В. Тюшева, О. В. Козловського. Значний інтерес мають праці вчених, зокрема, з таких проблем: розробка теоретичних аспектів професійної орієнтації молодших школярів – Гладкова М. В., Йовайша Л. А., Сахарова В. Ф., Павлютенко Е. М., Чистякова С. Н., залучення учнів до творчої діяльності як засобу розвитку в молодших школярів інтересу до професій; поєднання між собою різноманітних методів та форм з урахуванням своєрідності профорієнтаційного матеріалу – Ватульова О. Г., Воробйова Т. А., Ігнатенко П. А., Тименко В. П. Крім того, розробляли психологічні основи професійної орієнтації школярів такі науковці, як Ананьєв Б. Г., Клімов Е. А., Леонтьєв А. Н., Платонов К. К., Федоришин Б. А. Активно над проблемою працюють учені Росії: А. В. Хуторський, В. В. Краєвський, А. Н. Дахін та ін.

Метою нашого дослідження є спроба представити результати теоретичного вивчення питання з компетентнісного професійного самовизначення школярів у контексті компетентнісного підходу, що використовується в більшості країн Євросоюзу.

Такий підхід актуальний для педагогічної науки і практики в Україні, оскільки відображає динаміку змін у системі освіти і профорієнтації в країні, що обрала європейський шлях розвитку.

Слід визнати, що на сьогоднішній день в українській профорієнтаційній роботі компетентнісний підхід ще не достатньо використовується в професійному самовизначенні школярів.

У сучасному освітньому просторі системи навчання й виховання все частіше стають сферою конкуруючих ідей, де, як в промисловому виробництві, використовуються новітні технології, складні проекти, наукоємні програми, що вимагають висококласних фахівців. Подібна ситуація породжує природну конкуренцію на ринку освітніх послуг, і переможцем виходить той, хто в змозі забезпечити кінцевий результат – сформувати особу, здатну самостійно, компетентно зорієнтуватися в світі професій, співвіднести свої індивідуальні особливості з вимогами професії, аналізувати професійні перспективи в сучасному суспільстві, швидко адаптуватися в соціальному середовищі, ставити перед собою цілі та реалізовувати шляхи їх досягнення, приймати рішення та нести за них відповідальність.

На сьогоднішній день традиційний набір знань, умінь і навичок не в змозі забезпечити сучасному випускникові школи успішне професійне самовизначення ні в соціальному, ні в особистому плані. Перехід до гуманістичної освітньої парадигми припускає сходження до вищого рівня самоусвідомлення особи, коли вона виступає в єдності своїх соціальних і індивідуальних якостей. Такий підхід припускає, що світ людини – це не тільки виконання обов'язків, роботи, але і все різноманіття стосунків його особистого й духовного життя відповідальність за прийняті рішення й вчинки. Зрозуміло, що з позицій колишньої оцінки особистого розвитку це різноманіття не укладається в ЗУНівську схему. При всій її логічності й організаційній комфортності слід погодитися з тим, що „знання-уміння-навички”, хоча і є невід'ємними складовими особи, але можуть не збігатися з її світоглядними орієнтаціями, перетворюючись у цьому випадку на формальний набір нормативних якостей.

Вихід, на наш погляд, може бути визначений у руслі „компетентнісного підходу”, який активно використовується в провідних європейських країнах.

Знайомство з ним логічно починати з дефініційних характеристик, які, не дивлячись на багаторічні пошуки, все ще не завершені. Смыслостворюючим у діаді „компетентнісний підхід” є поняття „компетентність”, яке як у вітчизняному, так і в зарубіжному трактуванні виглядає неоднозначно. Так, Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентність як „загальні або ключові уміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові уявлення, опорні знання” [1, с. 12].

У вітчизняній і пострадянській традиціях прийнято розглядати компетентність як „володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особисте відношення до неї і предмету діяльності” [2, с. 60].

Подібні визначення зустрічаються в психолого-педагогічній літературі, проте говорити про те, що поняття компетентності можна вважати за визначене, передчасно. Дискусія, що продовжувалася більш 10 років, дозволила багатьом європейським країнам визначитися зі своїм розумінням компетенцій, і тепер провідна роль в уніфікації належить міжнародним організаціям. Центральним у цьому аспекті є поняття

„Ключові компетенції”. На думку експертів американо-канадської програми „DeSeCo”, поняття „Ключові компетенції” вміщає в себе комплекс різних компонентів – знань, умінь, навичок, взаємовідносин, цінностей та інших чинників, які складають особисті і суспільні аспекти життя й діяльності людини [1, с. 25].

Останніми роками у вітчизняній і зарубіжній педагогіці можна зустріти звернення до поняття компетентності як до основного критерію сформованої й соціально грамотної особи. На думку В. В. Краєвського, це пов'язано з необхідністю на ділі підготувати випускника до активної і компетентної участі в житті суспільства [3, с. 43].

Найбільш вдалу спробу розробки поняття компетентності останніми роками зробив А. В. Хуторський, який вважає, що компетентність – це „сукупність взаємозв'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня, необхідних, щоб здійснювати особисту і соціально-значущу продуктивну діяльність по відношенню до об'єктів реальної дійсності” [2, с. 62].

З контексту сказаного витікає, що завданням вітчизняної системи освіти є перехід в оцінці діяльності освітніх установ із позицій знаннево-просвітницької парадигми на компетентнісну, особисто орієнтовану основу. А це, в свою чергу, зумовлює необхідність збудувати структуру ключових компетенцій, засвоєння яких визначатиме ступінь компетентності особи в професійному самовизначенні.

Володіння ключовими компетенціями дасть людині можливість вирішувати різні проблеми в професійному самовизначенні.

Центральною проблемою в цьому контексті предстає проблема „набору” ключових компетенцій, пов'язана з необхідністю виділити найголовніші й важливіші компетенції, які система освіти здатна і зобов'язана прищепити учням. В основі такого відбору лежить розуміння головних цілей освітньої діяльності, структурний зміст соціального досвіду й практики, а також основні види діяльності, з якими учням доведеться зустрітися в житті.

Спроб побудови систем ключових компетенцій в різних країнах зроблена значна кількість. Так, провідні європейські країни визначили „набори” ключових компетенцій залежно від традицій, ментальності, можливостей освітніх систем і держави в цілому. Як, приклад, пошлемося на досвід декількох європейських країн, що визначили компетентнісний підхід як основу діяльності своїх освітніх систем. Так, в Австрії ключовими компетенціями визначені: 1) наочна компетентність; 2) особова компетентність; 3) соціальна компетентність; 4) методологічна компетентність.

У Бельгії ключові компетентності зводяться до таких: 1) соціальні компетентності; 2) позитивні стосунки; 3) здатність думати самостійно; 4) мотиваційні компетентності; 5) ментальна рухливість; 6) функціональні компетентності.

У Німеччині ключові компетенції включають: 1) інтелектуальні знання; 2) знання прикладного характеру; 3) компетентність навчання; 4) соціальні компетентності; 5) ціннісні орієнтації [1, с. 31 – 34].

У Росії найбільш відома й обґрунтована спроба класифікації ключових компетенцій належить А. В. Хуторському, який виділяє такі, як: 1) ціннісно-смилова; 2) загальнокультурна; 3) навчально-пізнавальна; 4) інформаційна компетенція; 5) комунікативна; 6) соціально-правова; 7) компетенція особистого вдосконалення [3, с. 49 – 51].

Що стосується вітчизняної педагогічної науки, то в Україні цей процес тільки набирає силу. На цей час з'явилися перші розробки в цьому напрямі, зроблені І. Єрмаковим, П. Горностаєвим, В. Цибой та іншими авторів. У висновках експертів Ради Європи в галузі освіти, що стосуються України, підкреслено, що „в Україні назріла необхідність почати впровадження в зміст утворення системи ключових компетентностей, як це відбувається на міжнародному рівні, для поліпшення якості освіти” [1, с. 29].

Упритул до проблеми компетентностей як базового критерію розвитку особи та її професійного самовизначення, належить поняття „компетентнісного підходу” як специфічного засобу педагогічної й наукової діяльності. Якщо в цілому під підходом в педагогіці розуміти світоглядну категорію, що визначає зміст, характер і спрямованість дослідницької або практичної діяльності, то стає зрозумілим, що в даному випадку ми формуємо особистий погляд на нову освітню парадигму. На відміну від вже наявних підходів у педагогіці, що виконують здебільшого суто тактичні завдання, компетентнісний підхід є стратегічний напрям, у якому синтезується нове теоретичне знання, – ключові освітні компетенції.

Такі міркування і висновки знаходять своє підтвердження в дослідженнях низки дослідників, які також вважають за необхідне прийняти за основне поняття „компетентнісного підходу” в сучасній педагогічній науці.

Наприклад, В. А. Болотов і В. С. Серіков, кажучи про необхідність побудови компетентнісної моделі освіти, відзначають, що компетентнісний підхід „висуває на перше місце не інформованість учня, а уміння вирішувати проблеми що виникають в різних ситуаціях”. Він не „зводиться до знаннево-орієнтованого компоненту, а припускає цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, компетенцій” [4, с. 10].

Принципова думка відносно компетентнісного підходу висловлена Б. Д. Ельконіним, який уважає, що в його рамках треба будувати і заздалегідь створювати „ситуації включення” з „особово орієнтованими ситуаціями”. Така ситуація, на думку автора, не полягає в простому запам'ятовуванні й відтворенні, заснованому на готовій формулі. Тут треба усвідомлювати постановку самого завдання, оцінювати новий досвід, проектувати власні дії [5].

Найважливішою ідеєю компетентнісного підходу є розуміння того, що компетентність людини в тій або тій сфері не є простою сумою знань і умінь. Їх інтеграція відбувається в процесі вироблення власної позиції й відношенні до дійсності в процесі формування суб'єктного досвіду особи. Принциповою відмінністю компетентнісного підходу від знанневого є те, що для останнього характерна орієнтація на академізм засвоєння знань, умінь і навиків, при цьому їх відтворення не припускає особистого до них ставлення. Компетентнісний підхід орієнтований, перш за все, на вироблення власних моделей поведінки в різних ситуаціях, на авторську апробацію, адаптацію до особливостей мислення, психо-емоційній сфері, ціннісним орієнтаціям особистості, її світоглядної позиції.

У цьому сенсі компетентнісний підхід створює передумови для реалізації особисто орієнтованої освіти та професійного самовизначення учнів, яке в умовах знанневої парадигми не може бути реально затребуване. Компетентнісний підхід і система, що реалізовується в його контексті ключових компетенцій, у цьому випадку виступає як засіб інтеграції особистого і соціального аспектів розвитку. Компетентність людини в провідних видах діяльності стає способом існування її знань умінь і навиків з вираженим особистим компонентом, що визначає процеси саморозвитку і самореалізації особи знаходження свого місця в житті.

Позначившись із загальнотеоретичними посилками компетентнісного підходу й ключовими компетенціями, зупинимося на такій складовій, як профорієнтаційна компетентність особи, у нашому випадку, старшокласників. Виходячи з тієї обставини, що професійне самовизначення є найважливішою частиною життя сучасного старшокласника, профорієнтаційну компетентність можна обґрунтовано віднести до ключових. Така точка зору превалює в більшості класифікацій, причому залежно від традицій і особливостей утворення вона може бути виділена в самостійну компетенцію або ж знаходитися у складі соціальних, психолого-педагогічних, правових компетенцій. За своєю суттю профорієнтаційна компетентність старшокласника є результатом її соціалізації з тією особливістю, що різні освітні ступені визначатимуть свій рівень профорієнтаційної компетентності. Для молодшого школяра він буде одним, з обмеженим набором якостей, необхідним для орієнтації в професійному житті, для старшокласника, випускника школи – іншим, з великим інформаційним і операційним спектром, що припускає його активне використання в професійній орієнтації, у соціальній сфері суспільства.

Специфіка компетентнісного підходу до оцінки рівня профорієнтаційної самовизначеності полягає в тому, що з його допомогою вдається інтегрувати знання та інформованість особи в профорієнтаційній сфері з конкретними умінями і навиками професійної діяльності. З'єднання компетентнісного підходу як оцінного з особисто орієнтованим підходом як технологічним, дозволяє забезпечити становлення системи особових професійних сенсів школярів. У цьому випадку система освіти

виходить за рамки формування профорієнтаційних знань у старшокласників і знаходить можливість виділяти й проектувати суспільно-професійні ситуації, по відношенню до яких особа самовизначається, здобуває знання, знайомиться з професійною теорією й практикою.

Якості старшокласника, що формуються в процесі навчання в школі і орієнтовані на таку сферу як професійне самовизначення, ми визначаємо як профорієнтаційну компетенцію. З цим поняттям ми зв'язуємо процес інтеграції особистого і соціального аспекту професійної соціалізації, в результаті якої відбувається „зняття” типової проблеми шкільної освіти, коли старшокласники успішно оволодівають теоретичними знаннями, але виявляють складнощі в діяльності, що вимагає їх застосування.

Профорієнтаційна компетенція припускає, що старшокласник засвоює не окремо взяті знання і уміння, а оволодіває мистецтвом комплексного оцінювання ситуації, процедурами „включення в професійний процес, цілеспрямовано розвиває в собі адекватне і критичне відношення до професійного життя.

Позначені в статті теоретичні аспекти компетентнісного підходу потребують подальшої розробки й апробації до умов української освітньої системи. Немає сумнівів в тому, що просте копіювання зарубіжного досвіду не принесе бажаного результату, а спроба впровадження чужорідних новачій викличе розчарування у педагогів-практиків. У той же час не можна сумніватися щодо досвіду передових європейських країн, який переконає, що при творчому відношенні, з урахуванням національних, історико-культурних традицій компетентнісний підхід є могутнім чинником оновлення освітньої системи.

Список використаної літератури

1. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К. : „К. І. С.”, 2003. – 296 с. **2. Хуторской А. В.** Ключевые компетенции, как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 60. **3. Краевский В. В.** Общие основы педагогики : учеб. в помощь для студ. и асп. педвузов. – М. – Волгоград : Смена, 2002. – 163 с. **4. Болотов В. А.** Компетентностная модель : от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8 – 14. **5. Эльконин Б. Д.** Понятие компетентности с позиций развивающего обучения / Б. Д. Эльконин // Современные подходы к компетентностно-ориентированному образованию. – Красноярск, 2002. – 71 с. **6. Володина Ю. А.** Компетентностный подход в подготовке школьников к профессиональному самоопределению / Ю. А. Володина // Психологическая наука и образование. – 2008. – № 2. – С. 80 – 86.

Галюта В. Н. Компетенція та компетентність в професійному самовизначенні старшокласників

Стаття присвячена відносно новій для системи освіти України проблемі – компетентнісному підходу як критерію діяльності навчальних закладів і компетентному професійному самовизначенню старшокласників як результату їхньої соціалізації. Розглянуто особливості компетентнісного підходу на відміну від традиційної системи знань, вмінь і навичок.

Ключові слова: профорієнтація, ключова компетенція, компетентнісний підхід, профорієнтаційне самовизначення.

Галюта В. Н. Компетенция и компетентность в профессиональном самоопределении старшеклассников

Статья посвящена относительно новой для системы образования Украины проблеме – компетентностному подходу как критерию деятельности учебных заведений и компетентному профессиональному самоопределению старшеклассников как результату их социализации. Рассмотрена особенность компетентностного подхода в отличии от традиционной системы знаний, умений и навыков.

Ключевые слова: профориентация, ключевая компетенция, компетентностный подход, профориентационное самоопределение.

Galyuta V. N. Competency and Expertise in Professional Self-orientation of Senior Schoolchildren

The article deals with a relatively new problem for the modern system of education in Ukraine – competency approach as a criterium of the activities of educational establishments and competent professional self-orientation of senior schoolchildren as a result of their socialization. The peculiarities of this approach as opposed to traditional system of knowledge, skills and habits have been demonstrated.

Key words: professional orientation, competency, expertise, competency approach, professional self-orientation.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.